

האם "נוטלין כל החבילה יחד"?

לשיטותיהם של הגר"א וולדינברג והגר"ע יוסף

מבוא

העולם הדתי ככלל ועולם ההלכה בפרט שואפים מעצם טיבם "לתקן עולם במלכות שדי". התורה מציגה חזון ודרך החותרים אל השלמות בתוך המציאות האנושית הבלתי מושלמת. נקודת מוצא זו מעוררת את השאלה הערכית והחינוכית המורכבת, הנוגעת ליחס שבין המציאות האנושית הבלתי מושלמת והחסרה לבין שלמותה המוחלטת של תורת ה'. האם עולם התורה שם לעצמו למטרה לחתור תמיד אל הטוב המוחלט, המושלם והאידיאלי ואליו בלבד, או שמא פעמים שעליו לחתור אל היותר טוב, שרחוק הוא מן השלמות וייתכן שאינו אלא הרע במיעוטו. הדעה החותרת אל הטוב המוחלט רואה את המציאות ראייה בינארית – העולם כולו שייך לאחת משתי קטגוריות, רע או טוב. גישה זו מגדירה את הרע ככל מה שאינו טוב מוחלט. מאידך, הדעה החותרת אל היותר טוב רואה את הטוב והרע כשני קצותיו של ציר, שצדו האחד שלילי וצדו השני חיובי. לדידם, ישנו ערך בהתקדמות לאורך הציר ובהתרחקות מן הקצה השלילי, אף אם התקדמות זו אינה מגיעה אל הקצה של הטוב המושלם. בעוד הגישה הראשונה רואה במושגים טוב ורע משתנה בדיד, שבו כל פרט יכול להיות שייך או לקבוצת הטוב או לקבוצת הרע, הגישה השנייה רואה בטוב וברע משתנים רציפים, כך שכל פרט יכול לקבל ערך כלשהו על הציר המתוח בין שני קצוות אלו.

במאמר זה יוצגו שתי הגישות דלעיל, כפי שמצאו את ביטויין בשלוש מחלוקות בהלכה בין הרב אליעזר וולדינברג בספרו ציץ אליעזר לבין הרב עובדיה יוסף בספרו יביע אומר ויחווה דעת. משנותיהם ההלכתיות של שני ענקי תורה אלו הן בבחינת "אִךָה מארץ מדה ורחבה מני ים" (איוב י"א, ט), ואין במאמר זה משום יומרה לכלול או לתמצת את גישתם העקרונית בכל מקום ובכל נושא. פסיקת הלכה מעצם מהותה כרוכה בשיקולים רבים וענפים שאין לפשטם באבחת מאמר אחת. עם זאת נראה, כי בין שלוש המחלוקות בין הגר"ע יוסף לגר"א וולדינברג שנביא להלן שזור לו חוט אידאולוגי, המאפשר לעמוד על קוצו של עיקרון במשנותיהם של שני פוסקים אלו.

בשלוש הסוגיות שיוצגו להלן מציג הגר"א וולדינברג תפיסה הרואה את מושגי הטוב והרע בראייה בינארית, בעוד הגר"ע יוסף מציג גישה הרואה מושגים אלו כניצבים בשני קצותיו של ציר רציף. הגר"א וולדינברג שולל מציאות של יותר טוב, בטענה שאיננה טוב מוחלט. זאת בעוד הגר"ע יוסף מאפשר מציאות שכזו, משום שהיא טובה

יותר מן האלטרנטיבה הרעה, ותוך הכרה שאין היא טובה לחלוטין. מחלוקת זו, כדרכן של מחלוקות בהלכה, איננה מוגבלת לד' האמות של האיסור וההיתר או של החיוב והפטור, אלא שורשיה נטועים עמוק בתרבות, בחברה, בתפיסה החינוכית, בפרשנות המציאות ובהשקפה האידאולוגית.

כשרות מלון המציב תנאים לקבלת הכשר

הסוגיה הראשונה הנה שאלה מתחום הכשרות שעלתה על שולחנם של שני הפוסקים. השאלה דנה במלון שבעליו מוכן לקבל את פיקוח הרבנות באופן חלקי. הוא מוכן לקבל הכשר על המטבח, אך הוא מתנה זאת בכך שיותר לו להגיש מאכל חלבי צונן (כגון גלידה) בתום ארוחה בשרית לאורח המעוניין בדבר. שני הפוסקים חלוקים בהכרעת הדין בנידון: בעוד הגר"ע יוסף מורה להכשיר את בית המלון למרות התנאי, הגר"א וולדינברג מורה לאסור אותו בגלל אותו התנאי.

בתשובתו לשאלה זו מציג הגר"א וולדינברג גישה בינארית לכללי הכשרות, ברוח הביטוי 'הכול או לא כלום'. לשיטתו, אדם המסרב לקבל את כל כללי הכשרות באופן מלא ושלם כיחידה אחת, עדיף כי לא יקבלם כלל. נעיין בדבריו:

לפענ"ד נראה שבשום פנים אין לרבנות לתת הכשר ולהעמיד משגיח בבית מלון כזה המטיל תנאי ומום בקדשים... כי פשוט יש בדבר כזה משום נתינת יד רשמית לפושעים המלעיגים על דברי חכמים ומזלזלים בדברי סופרים ואומרים דין הניין לי ודין לא הניין לי... טוב ומוטב שיכרתו או ישרפו או יסקלו החטאים ההם בנפשותם משתעקר אות אחת מהתורה...¹

הגר"א מדמה את התנאי שמציב בעל המלון למום הניתן בקרבן, הפוסל את הקרבן באופן מוחלט, וממשיך ויוצא כנגד האומרים "דין הניין לי ודין לא הניין לי" [זה נאה לי וזה לא נאה לי], כלומר כנגד אלו שאינם מקבלים את כללי הכשרות כיחידה אחת מושלמת. לדידו, הסכמה לביטולו של דין יחיד (המתנה בין בשר לחלב) שקולה כנגד ביטולה של כל התורה כולה ואולי אף חמורה ממנה. תשובתו מבוססת על ההנחה כי כללי הכשרות יחידה אחת המה, ולכן קיימות שתי אפשרויות בלבד: קיומם המלא של הדינים כולם על דקדוקיהם ופרטיהם, או נטישתם המוחלטת ואכילת נבלות וטרפות. מנגד מציג הגר"ע יוסף גישה שונה בתכלית. על פיה, ניתן לדמות את דיני הכשרות לציר שבקצהו האחד נבלות וטרפות ובקצהו השני הכשרות המושלמת על כל פרטי דיניה. בניגוד לגר"א וולדינברג המכיר בקיומם של שני קטבים אלו בלבד, מכיר הגר"ע יוסף בקיומן של נקודות שונות לאורך ציר זה. לדבריו, ייתכנו גוונים שונים וחלקיים בעולם הכשרות. וכך הוא כותב:

1. שו"ת ציץ אליעזר, חלק יא, סימן נה.

ואם לא יהיה משגיח ירא שמים בכל מלון ומלון עם תעודת הכשר, יכניסו בעלי המלון נבלות וטרפות ובשר בחלב ממש וכל מרעין בישין אל בית מלונם, ונמצא שאנו מכשילים רבים מיראי ה' באכילתם לתומם נבלות וטרפות, בין באונס בין ברצון.²

נימוקו המרכזי להיתר הוא, כי אף שהתנאי שמציב בעל המלון מונע את הכשרות מלהיות מושלמת, ישנם מצבים גרועים מזה עשרת מונים, וכשרות חלקית שכזו עדיפה מאותם מצבים של נבלות וטרפות. בהמשך הדברים מוסיף הגר"ע נופך לדבריו, בהסתמכו על דברי הרשב"א בתשובותיו:

ועינא דשפיר חזי להרשב"א... שכתב... צריך לעלות מן הקלה אל החמורה... והנה זאת שמענה ואתה דע לך עוד כי אי אפשר לנהוג בכל האנשים במדה אחת... והעלמת עין מן העובר והחוטא לעתים מצוה היא, והכל לפי צורך השעה. והחכם מעלים עיניו לעתים בקלות, עד אשר יחזקו זרועות העומדים על הפקודים, והעלמת עין בדבר זה מצוה רבה היא.

הרי מבואר בדבריו בפירוש, כי לדעתו קיימים מצבי ביניים שבהם תיתכן הקפדה על חלק מהכללים והזנחתם של אחרים. מטעמים אלו מסכם הגר"ע יוסף:

לכן מצוה רבה על הרבנות הראשית להכשיר בתי מלון ומסעדות לאורחים הבאים לשם, ולגדור הפרצה שבידם לגדור, ולמנות משגיח קבוע ירא וחרד לדבר ה', ובר דעת שיוכל לעמוד על המשמר של הכשרות. וזכות הרבים תלויה בהם.

משמע, מצווה גדולה "לגדור הפרצה שבידם לגדור", אף אם תיוותרנה פרצות נוספות. גיווניה ה'אפורים' של הכשרות החלקית עדיפים על פניהן של הטרפות והנבלות.

בנות הלוכשות מכנסיים

ביטוי נוסף למחלוקת זו ניתן למצוא בהתייחסותם של שני הפוסקים לשאלה בדבר נשים הלוכשות מכנסיים. השאלה הועלתה על ידי מנהל בית ספר המבקש לטכס עצה, "אודות בנות המופיעות בבית הספר תיכון דתי בחצאיות קצרות ביותר (מיני), ואין בידו למחות".³ הנחת היסוד של הדיון היא, כי ההקפדה המושלמת על דיני הצניעות גוזרת לבישת חצאיות ארוכות. מחלוקתם של הגר"א והגר"ע בנידון נסובה סביב השאלה, אם במציאות שאיננה מושלמת ייתכנו מצבים העדיפים ממצבים אחרים, או שמא כל מציאות שאיננה חצאית ארוכה וצנועה כדת וכדין הרי היא רעה גמורה ומוחלטת. דמיון רב קיים בין שאלה זו לקודמתה. כשם שלגבי כשרות בית המלון נשאלה השאלה כיצד להתנהל תחת ההנחה שאין בכוונתו של בעל המלון לשמור על דיני הכשרות באופן מושלם, כך

2. שו"ת יביע אומר, חלק ח, יורה דעה, סימן יב.

3. שם, חלק ו, יורה דעה, סימן יד.

מנהל בית הספר שואל כיצד להתנהל תחת ההנחה שאין ביכולתו להקפיד על דיני הצניעות באופן מושלם.

בפתח תשובתו עוסק הגר"ע יוסף בחסרונות ובאיסור שבלבישת מכנסיים ומסכם:

מודה אני שאין להתיר כאן לכתחלה לבישת מכנסיים אלה לבנות, כי בגדי שחץ הן, ומעוררות תשומת לב מיוחדת לרואיהן יותר מאשר שמלה או חצאית רגילה, ומביאות לידי הרהורים רעים. ואין לבנות ישראל הכשרות ללכת בהן כלל. ובפרט במכנסיים המהודקות ממש על הגוף שגורמות הסתכלות והרהורים רעים ביתר שאת.

אך עם זאת נאמן הגר"ע יוסף לשיטתו, כי יש להעדיף את הפחות גרוע על פני היותר גרוע:

ומכל מקום אם אין הבנות שומעות לקול הורים ומורים להמנע מלבישת חצאיות קצרות ביותר, והולכות בשוק וירך מגולות, שהיא פריצות יתירה, יש לבחור הרע במיעוטו ולהורות להן כהוראת שעה ללבוש מכנסיים.

נימוקו המרכזי של הגר"ע להתיר המכנסיים במציאות הנידונה הוא העובדה כי זהו הרע במיעוטו. משמע, מציאות ביניים שהיא בבחינת גוון אפור בין הרע המוחלט לטוב המוחלט. גם בתשובה זו מזכיר הגר"ע יוסף את דברי הרשב"א שהובאו בתשובתו לגבי כשרות המסעדה: "ובתשו' הרשב"א... שבכדי להסיר המכשלה מן העם צריך החכם לעלות מן החמורה אל הקלה ואין נוטלין כל החבילה ביחד". הגר"ע קובע אפוא בפירוש, כי "אין נוטלין כל החבילה יחד" – רוצה לומר, אין להחזיק בגישה של 'הכול או לא כלום', אלא יש להכיר באפשרות של הקפדה על החמורה בלא הקפדה על הקלה. גישה זו שונה בתכלית מגישתו של הגר"א וולדינברג לשאלה הנידונה. כצפוי, הגר"א אוסר את לבישת המכנסיים באמרו כי: "שום בת ישראל אינה רשאית ללבוש בגד זימה".⁴ כהרגלו, אין הוא מבדיל בין דרגות שונות של 'זימה', כפי שמצינו אצל הגר"ע יוסף שהעדיף את הרע במיעוטו, אלא לדידו כל שאינו מושלם, אין בו ערך כל עיקר. בפרסו את נימוקיו לאסור מתייחס הוא גם לטענה הדומה לגישתו של הגר"ע יוסף, המבחינה בין חמור יותר לחמור פחות: "ומה נאמר ומה נדבר איפוא לדורינו זה שהפרוץ מרובה עד מאד מעל העומד, והבעיא היא לא על לבטולי הא מקמי הא... אלא על דאי לא הא לא קיימי הא".

הגר"א וולדינברג מעריך, כי במקרה הנידון ויתור על דין קל יוביל לביטולו של דין חמור יותר ("אי לא הא, לא קיימי הא"), ודוחה את הסברה שלפעמים עדיף לוותר על איסור אחד למען שמירת איסור אחר ("לבטולי הא מקמי הא"). גם בתשובתו שנדונה לעיל לגבי כשרות מסעדה הציג הגר"א תפיסה שלילית ביותר כלפי האומרים "דין הניין לי ודין לא הניין לי". אם נכרוך כאחת את גישת הגר"א וולדינברג בשתי תשובות אלו,

4. שו"ת ציץ אליעזר, חלק יא, סימן סב.

נוכל לומר כי לדידו בשני המקרים יש לראות בהלכה חבילה אחת ש"אי לא קיימי הא, לא קיימי הא". הגר"א מפקפק בקיומה של מציאות שבה נשמרות חלק מההלכות וחלק אינן נשמרות. הוא מוסיף ומתייחס גם למדיניות העקרונית להקל בנידון שלנו:

וכל רמיזה להוראת איזה קולא על חלק שהוא יביא רק שאלה שהיו נזהרות עד כה יבואו לזלזל בזה ולהורות היתר לעצמם (כפי שכבר נשמע קולות להנהיג היתר לבישת מכנסיים במקומות שהיו מדקדקים להקפיד שהבנות לא יופיעו בלבוש כזה), אבל הצל לא יציל כלל, ויודע זאת כל מי שאינו נותן להשלות את עצמו, באופן שיצא מזה כ"א חילול השם בלבד ח"ו.

שוב ניכרת שיטת הגר"א, כי ויתור על אות אחת יגרום לויתור על כל התורה כולה. ראינו אם כן, כי לשיטת הגר"א וולדינברג כשם שאין להכיר בכשרות שאינה מושלמת כך אין לאפשר צניעות שאינה מושלמת. מנגד, לשיטת הגר"ע יוסף, כשם שיש להעדיף כשרות חלקית על פני נבלות וטרפות, כך יש לבכר את הצניעות היחסית שבמכנסיים למרות חסרונותיהם על פני השחץ שבחצאיות הקצרות.

שירי תפילה בניגוני עגבים

הסוגיה השלישית שבה ניתן לראות את הבדלי הגישות הנדונים לקוחה מדיני התפילה. שני הפוסקים חיו דעתם בספרי תשובותיהם לגבי השאלה: "האם מותר לומר קדיש או קדושה במנגינה של שירי עגבים?".⁵ מחלוקתם של הגר"א והגר"ע בנושא זה נוגעת לשאלות רבות, שחלקן שאלות הלכתיות של ממש, וחלקן משתייכות לתחום הפילוסופיה של ההלכה. כך למשל נוגעת מחלוקת זו בשאלת תפקידם ומשמעותם של שירי התפילה באופן כללי. לשיטת הגר"א וולדינברג תכליתם של שירי התפילה היא "לפתוח שערי שמים", ואילו לשיטת הגר"ע יוסף תפקידם הוא למשוך את לב הקהל. כמו כן נוגעת מחלוקתם בשאלה העקרונית, אם ניתן לנתק בין המילים למנגינה. עם זאת, על אף ריבוי פניה של סוגיה זו, נתייחס אנו להיבט מסוים של הסוגיה, המחזק את הטענה בדבר תפיסתם העקרונית של שני הפוסקים.

הגר"א וולדינברג פסק שאין לשיר שירי תפילה במנגינות של שירי עגבים. לדבריו, מעשה זה הוא בבחינת: "להחליף היכל ניגון דקדושה בהיכל ניגון דסטרא דשמאלא רח"ל, ולהוליך את התפלות והבקשות אל מחוץ למחנה כקדשים פסולים ר"ל".⁶ משמע, תפילה שיש בה פגם אין בה כל ערך. הוא מוסיף וכותב:

כי הכנסת והלבשת שירי תפלה ובקשות בבתי הכנסיות בניגוני עגבים... גורם ממילא בכנפיו לסתימת חלונות בשמים ממעל שלא יכנס לפניו ית' תפלות ובקשות פגומות כאלה העטופות בקליפות הסט"א, ותוכם כקליפתם נזרקות למצולות תהומות החושך אל מקום אשר לא יפקדו ולא יזכרו.

5. שו"ת יחווה דעת, חלק ב, סימן ה.

6. שו"ת ציץ אליעזר, חלק יג, סימן יב.

דברי הגר"א וולדינברג מכירים לכאורה בחלוקה שבין הקליפה והתוך, אלא שעקיב הוא לשיטתו, שמציאות שאיננה מושלמת הרי היא חסרת כל ערך, וכל גרגיר קליפה מבטל את כל כוחו של התוך. לדידו, תפילה עם חיסרון איננה תפילה ונזרקת היא ל"מצולות תהומות החושך".

גם בנידון זה, כפי שכבר הדגמנו חזור והדגם, הגר"ע יוסף, רוח אחרת עמו. כצפוי, הגר"ע מתיר הרכבת מנגינות עגבים לקטעי התפילה השונים. עם זאת, הוא כותב בפירוש כי מציאות זו איננה אידאלית ועדיף להימנע ממנה: "נראה שיש להש"צ להעדיף הרכבת המנגינות בקטעי התפילה בלחן של שירי קודש הידועים לקהל המתפללים".⁷ ברם, אף שיש לנהוג כך לכתחילה, הגר"ע יוסף רואה גם את מעלותיה של תפילה המנוגנת במנגינות עגבים:

וכן בדורותינו אלה זכינו לשמוע מפה קדשם של שליחי צבור תלמידי חכמים צדיקים וישרים בעלי קול נעים, שהתפללו בנעימה מזרחית ובהרכבת מנגינות של שירי עגבים בקטעים מסויימים שבתפילה ובקדיש ובקדושה, ולקחו מזמרת הארץ בידם לשורר לה' יתברך הבוחר בשירי זמרה בנועם שיח סוד שרפי קודש, ולב הקהל נמשך אחריהם בדחילו ורחימו בשמחה וטוב לבב בתודה ובקול זמרה, אשרי העם שככה לו.⁸

הגר"ע יוסף מסכם שהדבר מותר. על אף דבריו שיש להעדיף מנגינות 'כשרות', רואה הוא יתרונות ומעלות גם בתפילה המלווה במנגינות עגבים. נושא זה הוא דוגמה נוספת להכרתו של הגר"ע יוסף בגווניה השונים של המציאות. הכרה זו אינה מתבטאת בעצם החלוקה שבין הדין לכתחילה המעדיף מנגינות קודש, לבין הדין בדיעבד המתיר מנגינות עגבים, אלא בעצם הערכתו לקטעי תפילה המנוגנים בניגוני עגבים. בעוד הציץ אליעזר מתייחס אליהם כאל רע מוחלט, מכיר הגר"ע יוסף בערכם ובמעלתם, על אף מגרעותיהם ועל אף שאין הם מושלמים בעיניו.

הקשרה התרבותי וההיסטורי של המחלוקת

אין לכחד, כי שאלת הטוב המוחלט מול היותר טוב איננה חזות הכול בדיון זה. לא ניתן לנתק את הדיון בשאלה עקרונית זו מן המציאות ההיסטורית ומן הנוהג המקובל מקדמת דנא בקהילתו ובעדתו של כל אחד מן הפוסקים. כך למשל, בהתייחס לסוגיית שירי העגבים, יש להביא בחשבון כי בקהילות האשכנזיות שבהן חי הגר"א וולדינברג נהוג היה במהלך הדורות שלא להרכיב בשימוש מודע במנגינות נכרים. דבר זה עולה בבירור מלשונו של הגר"א וולדינברג עצמו הכותב כי "פשתה המספחת על כך בכמה בתי כנסיות".⁹ הרי שלדידו מדובר במנהג חדש ונקודתי שלא נתפשט ברוב הקהילות. זאת

7. שו"ת יחווה דעת, שם.

8. שם.

9. ציץ אליעזר, חלק יג, סימן יב.

בניגוד גמור למנהגן של קהילות ספרד ועדות המזרח, שעליהן מעיד הגר"ע יוסף בתשובתו כי הרבו להשתמש במנגינות שירי הערבים:

על זה סמכו גדולי הדורות של עדות המזרח לחבר שירים ופזמונים בלחן של שירי ערבים, לשורר ולזמר להשם יתברך במסיבות של חתן ובר מצוה ובמילה ובשבתות וימים טובים בשירים המיוסדים על פי לחן של שירים ערביים. ויש להמליץ על זה: 'על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו' (תהלים קל"ז, ב).¹⁰

עם זאת, אין בעובדה כי פסיקתם ההלכתית של הפוסקים הנ"ל מושפעת בנושא זה מן המציאות החברתית ומן הנוהג ההיסטורי המקובל בקהילותיהם בכדי לערער את עצם הטענה העקרונית העולה במאמר זה, כי השוני בפסיקה קשור בשוני השקפתי בסיסי. שהרי, כפי שכבר נכתב במבוא, פסיקה הלכתית מורכבת מהיבטים שונים ומרובים רבים, ואין כוונת המאמר אלא להעיר ולהאיר היבט אחד מני רבים. זאת ועוד, ניתן לטעון כי עצם העובדה כי הקהילה הספרדית לדורותיה אימצה לחיקה נגינות נכריות בעוד הקהילה האשכנזית נהגה לדחותן, קשורה במחלוקת אם קיימת חלוקה בינארית לטוב ורע או שמא מדובר בציר רציף. על פי טענה זו, ההיסטוריה של דחיית המנגינות הנכריות בקרב האשכנזים נבעה מן העובדה שאין הן מושלמות, שכן על אף יופיין הן מושרות על ידי נכרים ומורכבות על מילות עגבים. מנגד, קבלתן של המנגינות בקרב העולם הספרדי לאורך הדורות נבעה מן התפיסה הספרדית, הבוררת את הבר מן התבן ומקבלת את הטוב החלקי והיחסי בדמות המנגינה הנאה, אף שהמילים והמחברים אינם ראויים.

היבט נוסף של ההקשר ההיסטורי והתרבותי השונה שבו פעלו שני הפוסקים, שעשוי אף הוא להיות שיקול מרכזי בתפיסתם ובפסיקתם בסוגיות אלו, הוא יחסם אל הרפורמה. הרב ד"ר בנימין לאו עומד על הבדלי הרקע שבין עולם התורה האשכנזי לבין זה הספרדי.¹¹ לדידו, אחד הנימוקים המרכזיים להתנגדותם של הפוסקים האשכנזים לכל שינוי מן הנוהג המקובל ולעמדתם הבלתי מתגמשת בנושאים הלכתיים רבים, הוא מאבקם במגמות הרפורמיות הקיימות בעולם האשכנזי. על פי דבריו ניתן לומר, כי לא שמרנות גרידא עומדת ביסוד תפיסתו של הגר"א וולדינברג, הכורכת את כל פרטי הדינים בחבילה אחת, אלא חשש מפני התרתה של חבילה זו והפיכת פניה של התורה, כפי שראו עיניו את המתרחש בעולם הרפורמי. חשש זה כלל איננו מצוי בעולמו הספרדי של הגר"ע יוסף. ממילא יכול הגר"ע להציג עמדה 'חדשנית ומתחשבת', שכן החשש מפני חיזוק ידי המחדשים שלא כהלכה איננו רובץ לפתחו.

טענה זו יש בה כדי לערער את הפרשנות שניתנה במאמר זה לגישות ולפסיקות השונות של הגר"א והגר"ע, שהרי לדידה לא פער השקפתי הנחה את גישתם של כל אחד מן הפוסקים, אלא דווקא רקע היסטורי שונה. כנגד טענה זו ניתן לטעון כי אדרבה, פער ההשקפות הוא שיצר את המציאות ההיסטורית השונה ולא נבע ממנה. רוצה לומר, לאור

10. שו"ת יחווה דעת, שם.

11. ראו: ב' לאו, ממרן עד מרן: משנתו ההלכתית של הרב עובדיה יוסף, תל אביב תשס"ה, עמ' 218.

התפיסה האשכנזית שסירבה לקבל כל סטייה מן הדרך וכל חריגה מן השלמות, צמחו בה תנועות חדשניות וחתרניות כדוגמת התנועה הרפורמית, שיצאו מן הכלל ובעטו בנורמות המקובלות כולן. מנגד, המדיניות הספרדית המוכנה לקבל גם את הטוב החלקי וגם את הרע במיעוטו, הצליחה להכיל בתוכה מגמות חדשניות ואף מרדניות במידת מה. הכלה זו מנעה למעשה את התפתחותן של מגמות אלו לכדי תנועה חדשה ולכדי מרד של ממש. דיון זה וטענות אלו חורגים מגבולות דיוננו וראויים לקבוע דיון לעצמן.

אחרית דבר

שתי השיטות שהצגנו לעיל אינן מחלוקות בהלכה גרדא. כפי שהדגמנו חזור והדגם, מחלוקת זו בעיקרה הנה מחלוקת בהערכת המציאות. שני הפוסקים רואים את המציאות העומדת לפניהם באופן שונה. בעוד הרב וולדינברג מציג בתשובות הנדונות ראייה המבטלת את ערכו של כל מה שאינו שלם ומושלם, מציג הרב עובדיה יוסף דעה המכירה בערכו של החלקי והיחסי. ראייה שונה זו של המציאות היא המובילה הן את הגר"א הן את הגר"ע לפסיקת ההלכה כפי שפסקו. אף שדוגמות אלו אינן ממצות את מכלול תפיסתם ההלכתית הענפה של פוסקים אלו, יש בהן כדי להצביע על מגמה עקרונית. מחירה של כל אחת מן הגישות הללו נתון בצדה. תפיסה המאפשרת מציאות שאיננה מושלמת ומכירה במעלתם של חלקיה הטובים עשויה להוביל להסתפקות בבינוניות. גישה זו כגישה חינוכית וכגישה המעצבת התנהגות וחברה עשויה לגרום להסתפקות בסטנדרטים נמוכים של כשרות, של צניעות וכדומה. לחברה שכזו תנאי קבלה מקלים ויכולת הכלה של פרטים שאינם מושלמים על יתרונותיהם, על חסרונותיהם ועל מורכבותם. מאידך גיסא, גישה הרואה בכל מה שאיננו הטוב השלם רע מוחלט, דוחקת מקרבה כל פרט הסוטה מן הדרך ולו הקטנה שבסטיות. חברה הבנויה על אדני תפיסה בינארית כזו הנה חברה אקסקלוסיבית בעלת תנאי קבלה נוקשים, המדירה מקרבה את מי שאיננו מושלם.

דיון זה, שעלה שוב ושוב על שולחנם של גדולי הלכה אלו, הוא בעל השלכות מרחיקות לכת הן בתחום ההלכה למעשה הן בתחום החינוכי. בהקשרים רבים נדרשים האדם הפרטי, הפוסק ואף הקהילה כולה להכריע בשאלה רבת המשקל, אם, כלשונו של הרשב"א שהובאה לעיל, "נוטלין כל החבילה יחד?"¹²

12. שו"ת הרשב"א, חלק ה, סימן רלח.